کورد و ڕەهەندەکانی ڕۆشنبیری..
دوکتور شەماڵ ئیسماعیل پوور

بەرایی

ڕۆشنبیری و گرینگی ئەم چەمکە بۆ کۆمەڵگا هەمیشە حاشاهەڵنەگرە. ئەم بابەتە لە زانستە مرۆییەکان و لێکۆڵینەوە فەرهەنگی و گوتارە سیاسییەکاندا هەرگیز کۆن و بێژە نابێت. هەربۆیە هەمیشە دەگەڕێ بۆ شێوازی نوێ و نوێتر بخرێتە بەرباس و لێکۆڵینەوەی تایبەت. فەیلەسووف و کۆمەڵناسەکان لە ڕەهەندە جۆراوجۆرەکانەوە ئەم بابەتەیان تاووتوێ کردووە. لەم وتارەدا تیشک دەخەینە سەر کاریگەری و جێپێی دیاردەی ڕۆشنبیری لە کوردستاندا. ئەم کاریگەرییە بۆ نەتەوەی کورد و بارودۆخی کوردەوە گرێ دەدەین و ڕۆشنبیری نەتەوەی بەدەوڵەت پێناسە دەکەین و لە کۆتاییدا بۆ پرسی ناسنامەی نەتەوەیی لە دەربیجەی ڕۆشنبیرییەوە دەڕوانین.

ڕۆشنبیری

وشەی ڕۆشنبیر لە وشەی فەڕەنسی (Intellect) وەرگیراوە و بە واتای هێزی عەقڵە. ئەم وشەیە بۆ یەکەمجار لە ساڵی 1860ی ز لە وتارێکی پیسارێفی ڕووسیدا هات و بۆ لاوانی ئاکادیمی بەکار برا . ئەو لاوانەی خاوەنی ئەندێشەیەکی ڕەخنەگرانە بوون. لە ئەندێشەی مارکسیستیدا چەمکی ڕۆشنبیر لەگەڵ چەمکی چەپ بە یەک واتا هاتوون. بە دڵنیاییەوە گەشەی گەلان و ڕزگاربوونیان لە دواکەوتوویی و خورافات و ژێردەستی، لە سۆنگەی چالاکی و کاری ڕۆشنبیرانەوە بووە. ڕۆشنبیران کارێکی زۆر دژواریان لە ئەستۆیە. ڕەنگە هیچ کارێک بەڕادەی وەئاگاهێنانەوەی خەڵک دژوار نەبێت. کاری ڕۆشنبیری جۆرێک لە پەروەردەیە. کاری پەروەردەش گەلێک دژوار و پسپۆڕخواز و کاتبەر و تێچوو هەڵگرە. ئیمانوئێل کانت دەڵێ :لە نێو داهێنانەکانی بەشەردا دوو شت لەوانی دیکە دژوارترن، یەکیان هونەری بەڕێوەبردنی وڵات و ئەوەی دیکەیان هونەری پەروەردە.

زمانی ڕۆشنبیر

ڕۆشنبیر خاوەنی زمانی تایبەت بە خۆیەتی. ئیدوارد سەعید دەڵێ: کەسی ڕۆشنبیر ئەگەر زۆر پسپۆڕانە بدوێ، کەس لێی حاڵی نابێ و ئەگەریش زۆر ساکار و سادە بدوێ دەچێتە حاڵەتی پۆپۆلیزمەوە . کەوابوو کەسێکی ئەوتۆ دەبێ لەگەڵ ئەوەدا کە خاوەنی زانایی تایبەتە، دەبێ بەزمانی ناپسپۆڕانە و تایبەت بدوێ. تاکوو هەموو

خەڵک لێی تێبگەن و وتەکانی فام بکەن و بتوانێ قسەی خۆی بە گوێی هەموو خەڵک بگەیەنێ.

کاری ڕۆشنبیر

لە نێو گەلانی خاوەن دەوڵەتدا، کاری بنەڕەتی ڕۆشنبیر ڕەخنە گرتن لە دەسەڵاتە . دەسەڵات بە بێ ڕەخنە لێگرتن و چاودێری کردنی ڕۆشنبیران دەگنخێ. دەسەڵاتدار کە لە دەسەڵاتدا مایەوە، ئاشقی خۆ دەبێت و بەجگە لە خۆی کەس نابینێ و تاکڕەوانە کاران ڕادەپەڕێنێ و دەستی بە هەموو خراپەکارییەک ئاوەڵا دەبێت. هێدی هێدی لە یاسا و ڕێساکانی کۆمەڵگا دوور دەکەوێتەوە و دەچێتە چوارچێوەی ئایدیۆلۆژیاوە. لە وەها حاڵەتێکدا لەباتی پێملبوون بە یاسا و داخوازییەکانی گەل و نەتەوە، حەز و ئاواتە تاکڕەوانەکانی خۆی دەکاتە یاسا و خەڵک پێملی ویستەکانی خۆی دەکات. ڕۆشنبیری بوێر و نەترس و ئازا دێتە مەیدانەوە و بە ڕەخنەی ڕۆشنبیرانە بەرهەڵستی دەسەڵاتدار دەبێتەوە. ئەوسا زۆرجار دەسەڵاتدار لەبری پێکهێنانی ئاڵوگۆڕ و چاکسازی، پەنا دەباتە بەر تیرۆر و ڕەشەکوژی و لەناوبردنی کەسی ڕەخنەگر. مێژووی گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناوین پڕە لەو کوشتن و بڕین و دورخستنەوە و ژیان لێ ئەستاندنانە. ئەم دیاردەیە لە مێژووی وڵاتێکی وەکوو ئێراندا هێندە بەرچاوە کە نووسەرێکی وەکوو عەلیڕەزا قولی کتێبی کۆمەڵناسی بژاردە کوژی (جامعەشناسی نخبە کشی) نووسی و کۆمەڵناسانە ئەم دیاردە دژە مرۆڤانەیەی تاووتوێ کرد. ئەم کتێبە بە شێوەیەکی کۆمەڵناسانە باس لە ملهوڕی و دواکەوتوویی دەسەڵاتداران دەکات کە چۆن کەسانی بژاردەی گەل و نەتەوە خۆشەویست دەکوژن و پێیان خۆشە خەڵک گیل و نەزان بمێننەوە. ڕۆشنبیر لە نێو گەلانی دواکەوتوودا دەکەوێتە بەر غەزەبی خەڵکیش . هەربۆیە زۆر جار ڕۆشنبیر و جیابیران بە دەستی گرووپە توندئاژۆکانی ئەو کۆمەڵگایە کوژراون. ئەم دیاردەیە بەجۆرێک بەربڵاوە کە دەتوانین لە نێو هەموو گەلانی ڕۆژهەڵاتی ناویندا نموونەی بۆ بێنینەوە.

دەردی ڕۆشنبیر

ژان پۆل سارتر پێی وایە کەس ڕۆشنبیری ناوە و کەسیش بە فەرمی نایناسێ. تەنانەت خەڵکی ئاسایش بە هەندی وێرانگرن و لەلایان گرینگ نییە. ئەو لای وایە کاتێک ڕۆشنبیر هاتە گۆڕەپانی چالاکی ڕۆشنبیرانەوە، چینی دەسەڵاتدار بە خاینی دەزانێ و پێی وایە دژی ئەو سیستەمە ڕاساوە کە ئەوی پێ گەیاندووە.چینی هەڵبژاردەش نایانەوێ و لایان وایە بە دژی داخوازی و قازانجی ئەوان

دەجووڵێتەوە.دەردی سەرباری دردانیش ئەوەیە کە چینی زوڵم لەکراویش لێی دەدەنگ و بەگومانن و دەیخەنە بەر تیری قسە و قسەڵۆک و پاشگر و پێشگری ناحەز و دوور لە ڕاستی . تەنانەت بووە ڕۆشنبیریان بە تاوانی دژە دین و دژە خودا بوون کوشتووە و خەڵکانی دیکەش شادمانی خۆیان لەو کوشتنە دەربڕیوە.ئەمە لە حاڵێکدایە کە وەکوو سارتر دەڵێ ڕۆشنبیر بەرهەمی هیچ بڕیارێکی پێش وەخت نییە.

واتە هیچ کەس و لایەن و گرووپ و حیزب و ڕێکخراوەیەک ڕۆشنبیریان پەروەردە نەکردووە. ڕۆشنبیر بە هۆی تایبەتمەندییەکانی خۆی ڕۆشنبیرە و کەس ناتوانێ ئەو نازناوەی پێ ببەخشێ. هەڵبەت لە کۆمەڵگا نەخۆش و کەمزان و دواکەوتووەکاندا دەسەڵات یاخود لایەنە بەهێزەکان ڕۆشنبیری درۆیین و ناڕاست دادەتاشن و وەکوو کورد دەڵێ، سەرلووسی بن پیس دەیخەنە بەر چاوی کۆمەڵگا. بەڕواڵەت ڕۆشنبیرە و لە ڕاستیشدا ناڕۆشنبیر و فریودەر و خەڵک خەڵەتێنن.لێرە دایە کە ڕۆشنبیر و ناڕۆشنبیر دەبنە دوو چەمکی ململانێکەر . کردەوەی کەسی ناڕۆشنبیر بە بابەتی ڕۆشنبیری بە خەڵک دەفرۆشرێ و خەیانەتی ڕۆشنبیری وەکوو چەمکێکی حاشا هەڵنەگر دێتە ئاراوە.

ژۆلین بێندا و ژان پۆل سارتر دەڵێن، ڕۆشنبیر بە هەر هۆیەک خیانەت بە ئارمانی ڕۆشنبیری بکات، واتە خۆی لە هەق و دادپەروەری و ئازادی ببوێرێ، خاینە. هەقیقەت و دادپەروەری و ئازادی سەکوچکەی ڕۆشنبیری و مەزنایەتی مرۆڤ و چەمکە گرینگەکانی ژیانن. فێدریکۆ مایور شاعیری کاتالۆنیایی دەڵێ: ڕۆڵەکانم من بە ڕزگارکردنی ئەم سێ وشەیە کە بە میرات بۆتانی بەجێدەهێڵم، ژیاوم: عەشق و دادپەروەری و ئازادی . لە نێو ئەم سێ وشەیەشدا ڕەنگە ئازادی ئەو بەختەی بووبێ کە زۆرتر لەوانیتر کاری بۆ کرابێ و حورمەتی لێ گیرابێ و خوێنی بۆ ڕژابێ و سەربازی ڕۆشنبیری زۆرتر بووبێت. دوکتۆر مستەفا ڕەحیمی دەڵێ: ئازادی ئەگەر ببێ بە دیلی من، ئیتر ئازادی نییە، بەڵکوو دیلییە. کەوابوو ئازادی واتە ئازادی جیا بیران.

مارکس لەسەر ڕۆشنبیر پرسیارێکی جەوهەری هەیە و دەڵێ: ڕۆشنبیر چ کارکردێکی لەسەر بەرهەمی کۆمەڵایەتی هەیە؟

فرانسوا شاتلە لەمەڕ ڕۆشنبیر لێدوانێکی سەرنجڕاکێشی هەیە کە دەکرێ بڵێین بە جۆرێک وەڵامی پرسیارەکەی مارکسی تێدایە. بە بڕوای شاتلە ڕۆشنبیر لەخۆیدا دژی پیرۆزییە. دژی کۆمەڵگایەکە کە هەقیقەت و ڕوونی و ڕوون بێژی بە ڕەوا نازانێ. ڕۆشنبیر خۆی بە بەرپرس دەزانێ. نەک لەبەر ئەوەی کە خاوەن زانستە و ئیمان و بڕوایەکی تایبەتی هەیە. یاخۆ نەک لەبەر ئەوەی کە لایقە. بەڵکوو لەبەر ئەوەی کە خاوەن ئیرادەیە. ڕەنگە هەر ئەو ئیرادەیە بێت کە کا□□□□ مانهایمی کۆمەڵناس دەڵێ: ڕۆشنبیر بەرهەمی کۆمەڵگایە و لە چاو

چینەکانی تر پێگەی سەرتری هەیە.

بارودۆخی کولتووریی و سەرهەڵدانی ڕۆشنبیری لە ڕۆژهەڵاتی ناویندا

ڕۆژهەڵاتی ناوین بەدرێژایی مێژوو گۆڕەپانی ململانێی بزاڤە جۆراوجۆرەکان بووە . ئەم ناوچەیە هیچکات لە توندوتیژی و پێکدادان و شەڕ و ئاژاوە و کێشەی ئایینی و نەتەوەیی و ئازادیخوازی و پاوانخوازی و…. بەدوور و بەدەر نەبووە.

باسکردن لە ڕۆشنبیری و پێناسەی ڕۆشنبیر لە وڵاتان و لە نەو گەلانی ئەم ناوچەیەدا کارێکی هاسان نییە. بەهەی زاڵبوونی هەژموونی ئایینی لەم ناوچەیەدا، ڕۆشنبیری ئایینیش لە چاو ڕۆشنبیرانی تر دەم لەپێشتر و قسە ڕۆیشتووترن. بەم پێیە لەڕەدا باسی ڕۆشنبیری بەگشتی دەکەین و لێکیان هەڵناوەڕین. بە ئەو مەبەستە پۆلینبەندی مەحموود سەریعولقەلەم لەسەر فەرهەنگی ئێرانی و گشتاندنی ئەم فەرهەنگە بەسەر فەرهەنگی خەڵکانی ناوچەکەدا دەکەینە بەڵگە.

ناوبراو دەڵێ: فەرهەنگی کۆمەڵایەتی و سیاسی ئێران دوو ئاستی لە فەرهەنگ بەخۆوە دیوە: یەکەم، فەرهەنگی شاری وعەقڵی و پیشەسازی . دووهەم، فەرهەنگی عەشیرەیی و گوندی و سونەتی . پاشان لە پێناسەی فەرهەنگی عەشیرەییدا سێ تایبەتمەندی بە دادەنێ و ئاوا ڕیزبەندی دەکات: یەکەم، خزمخوازی دووهەم، ڕۆحی شەڕانگێزی و سێهەم، پاراستنی عەشیرە لە ڕێی پەلامار و هەڕەشەوە.

دیارە لە وەها کۆمەڵگایەکدا کاری ڕۆشنبیر گەلێک دژوارتر لە کاری ڕۆشنبیرانی کۆمەڵگاکانی دیکەیە. لەم کولتوورەدا تا خزموکەس نەبی و بە خوێنی بنەماڵەیی بە عەشیرەوە گرێ نەدرێی، نابیندرێی و دەرەتانی خۆ نیشاندانت نابێ . تاکی کۆمەڵگا کە خاوەنی خوو و خدەی شەڕانگێزی بێت ناتوانێت بکەوێتە بەر کاریگەری کاری ڕۆشنبیر. بەپاراستنیش دیارە عەشیرە لە هیچ توندوتیژییەک خۆ نابوێرێ و هەموو شێوە توندئاژۆیەکان تاقی دەکاتەوە و لە وەها حاڵەتەکدا بە دڵنیاییەوە بزاڤی ڕۆشنبیری غەوارە دەبێت.

ڕۆشنبیری نەتەوەی بە دەوڵەت

دیارە نەتەوەخوازی سەردەمی دوای ڕێنێسانس و وەئاگاهاتنەوەی گەلانی ئوورووپایە. لە سەردەمی سەدە تاریکییەکاندا نەتەوە و نەتەوەخوازی هیچ واتایەکی نەبوو . ئەوە گرینگ بوو کە هەموان لەبن سێبەری ئایینی مەسیحییەتدا کۆببوونەوە . بە پێی یاسای ئاسمانی ئەو دینە خەڵک دەژیان. بەڵام پاش شۆڕشی وەئاگاهاتنەوە و ڕزگاری خەڵک لە کۆت و بەندی کڵێسە، هێدی هێدی بیری نەتەوەخوازی سەریهەڵدا و دەوڵەتە نەتەوەکان بیچمیان گرت. ئەم

دیاردەیە بوو بە هۆی دروست بوونی ئەوینێک بە خاک و ئاو و زێد و زمان و نیشتمان و نەتەوە. ئەم ئەوینە تەشەنەی کرد و هەموو جیهان و هەموو گەلانی جیهانی گرتەوە و بە دروستکردنی دەوڵەت نەتەوەی خۆیان تێکۆشان.
دیارە بە هۆی بارودۆخی تایبەتی ناوچەکە و گەلی کورد، ئەم نەتەوەیە بەو ئاستە نەگەیشت و ئێستاشی لەگەڵدا بێت بە بێ دەوڵەت ماوەتەوە. هەر بۆیە مەجبوورین ناوی ڕۆشنبیرانی نەتەوەی بێ دەوڵەت لە ڕۆشنبیری کورد بنێین. ڕۆشنبیری کورد لە وەها حاڵەتێکدا بە کارکردن لەسەر دەسەڵات و دروستکردنی هەژمموونی و کاریگەری خۆی لەسەر دەسەڵات بە قازانجی نەتەوەکەی دەست بەکار دەبێت. هەندێک لە ڕۆشنبیران دەبنە ڕێبەری بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی گەل و بزاڤی ناسیونالیزم وەڕێ دەخەن . هەر بۆیە بەتوندی دەکەونە بەر غەزەبی دەسەڵات و بە هەموو جۆرێک گیانیان دەکەوێتە مەترسییەوە و بە پاراستنی گیان و مانیان دەبێ بچنە جلوبەرگی خەباتکارەوە. شاخ بکەنە ناوەندی ڕۆشنبیری خۆیان و لەوێوە دزە بکەنەوە نێو شار و گوندی وڵاتەکەیان. دیارە ئەو ڕۆشنبیرانە پێش لەوەی وەکوو ڕۆشنبیر مامەڵەیان لەگەڵ بکرێ و وەکوو ڕۆشنبیر بناسرێنەوە، لەبەر چاوی خەڵک دەبنە شۆڕشگێڕ و خەباتکەر.
دەسەڵاتی سەر نەتەوە بێ دەوڵەتەکان بە هیچ لەونێک ددان بە نەتەوەبوونی ئەو گەلانەدا نانێ. ئەم دەسەڵاتانا لە هیچ شوێن و هیچ وڵاتێکدا بە گرووپە جیاوازەکانی نێو کیانی سیاسی خۆیان،چەمکی نەتەوە بەکار نابەن. ئەمە لە حاڵەتێکدایە کە بە پێی جاڕنامەی مافی مرۆڤ دەبێ سەربەخۆیان بکەن و مافیان پێ بدەن.
تەنانەت ئەگەر مەجبوور بن لە یاسای بنەڕەتیدا ددانیان پێدابنێن لە ئەمری واقعیدا حاشایان لێ دەکەن و بە توندترین شێوە حەز و بزاڤی نەتەوەخوازییان لە دەستێنێتەوە. لە ئاست ئەم گەلە ژێر دەستانەدا هەندێ دەڕەق دەبن کە مادەدەستوورییەکانی خۆشیان لە جاندیان پێ شێل دەکەن. هەر بۆیە لە وەها حاڵەتێکدا ڕۆشنبیری نەتەوە خواز سەر هەڵدەنێ. یا خود ڕۆشنبیر هەر بیر و بۆچوونێکی بە گەلەکەی ببێ دەخرێتە بازنەی ڕۆشنبیری نەتەوەخوازەوە و دەسەڵات بە توندترین شێوە هەڵسووکەوتی لەگەڵ دەکات و ئاستەنگ دەخاتە بەر پێی. زۆر جار بووە کە ڕۆشنبیر لە وەها بارودۆخێکدا بوونی بە دەسەڵات بقڤە بووە و قەبووڵ نەکراوە و گیانی لێ ئەستێندراوە.
هیچ گومانێک لەوەدا نییە کە دروست بوونی بزاڤی نەتەوەخوازی لە نێو هەر گەل و نەتەوەیێکدا پێویستی بە بوونی ڕۆشنبیران هەیە.

ڕۆشنبیران لەم حاڵەتەدا بە سێ دەستە دابەش دەبن:

یەکەم، ڕۆشنبیرانی ڕێفۆڕمخواز: ئەم ڕۆشنبیرانە دەچنە کار و چالاکی لە دەمودەزگای دەسەڵاتدا و بە هیوان لە ڕێی ڕیفۆڕمەوە بە ئامانجەکانیان بگەن. دەیانەوێ لەڕێی یاسایی و پاڕلمان و چوارچێوەی دەسەڵاتەوە چاکسازی بکەن و بەدەستی ئەوکەسانە ئاڵوگۆڕ دروست بکەن کە بەخۆیان بوونەتە هۆکاری مافخوراوی نەتەوەکەیان. دیارە ڕیفۆڕم و چاکسازی لەوەها بارودۆخێکدا ئەستەمە و ئەگەریش بەڵێک دەوشم و قەولی کاە بدرێت، ناچنە چوارچێوەی کردەوە و دابەزینەوە.
دووهەم ڕۆشنبیرانی نەو دامودەزگا خۆجێییەکان: ئەم ڕۆشنبیرانەش بە کارکردن لە نەو پێکهاتە خۆجێییەکانی پەمل بە دەسەڵاتدا سەرهەڵدەدن و دەیانەوێ بەم کارە خەڵک و نەتەوە بپارێزن و کار بە پاراستنی بەهاکانی نەتەوەکەیان بکەن . دیارە ئەگەر دەسەڵاتێک هەندە لە خۆی ڕابینە دامودەزگای نەتەوەیی دابمەزرێنە،دەشتوانە ڕۆشنبیرانێک لە چوارچێوەی ئەم دەمودەزگایانەدا ببینە بەڵام لە ڕاستیدا ئەم ڕۆشنبیرانەش بە دەردی ڕۆشنبیرانی پێشتر دەچن و کارەکی ئەوتۆیان لە دەست نایات.
سێهەم ڕۆشنبیرانی وەفادار بە نەتەوە و گەلی خۆیان:ئەم ڕۆشنبیرانە هەموو ژیانیان تەرخانی گەل و نەتەوە دەکەن و ناهێلن نەتەوەکەیان لە نەتەوەی زاڵ و باڵادەستدا قاڵ بێت و بتوێتەوە.
ئەمانە ئیدوارد سەعید گوتەنی بە زمانی نەتەوەی خۆیان دەدوێن و خۆیان لە گەل جیا ناکەنەوە و لە گەڵی ئەواندا دەژین و وەکوو ئەوان دەژین و لە کۆتایشدا سەریان لە ڕێی کاری ڕۆشنبیری دادەنێنەوە.

ڕۆشنبیری کورد

کورد وەکوو نەتەوە و شێوەی ژیانی لە نێو ئاو و خاکی خۆی لە چوار وڵاتدا دەژی. هەر بەشێک لە کوردستان بە پێی بارەدۆخی ئەم وڵاتانە پێناسەی ئەکرێ. ژیان و کولتوور و جیهان بینی و تەنانەت شێوەزاریشی کاریگەری لەم وڵاتانە وەرگرتووە.
ڕۆشنبیری هەر بەشێک بە پێی دۆخی ئەو بەشە درووست دەبێت.دەتوانین بڵێن ڕۆشنبیرانی کورد بە پێی پارچەی کوردستانی شوێنی ژیانیان لەگەڵ یەکتر وردە جیاوازی تایبەتیان هەیە .ئەم جیاوازیانە دەکرێ ببێتە هەوێنە ڕۆشنبیری جیاواز لە یەکتر کە ئاسۆی هەموویان کورد بوونە و ئاکامی خەباتی هەموویان بە مانەوەی نەتەوەی کوردە.
ڕۆشنبیری هەر بەشێک لە کوردستان لە گەڵ جۆرێک دەسەڵاتی تایبەتدا ڕووبەڕووە کە لە دەسەڵاتی بەشەکانی دیکە ناچێ.هەر بۆیە ئەم ڕۆشنبیرانە مەجبوورن بە پێی بارودۆخی خۆیان کار بکەن و بە پێی ڕادەی دەسەڵات و هێزی ئەژنەی خۆیان هەنگاو بنێن،دیارە ئەم هێزی

ئەژنەیە لە هەندێک دۆخی زەمانی و شوێنی تایبەتدا دەکرێ بە پێتاو بەرەو پێش بچێ و لە هەندێک دۆخی زەمانی و شوێنی تایبەتدا بە دارەدارەش ناگات.
بەرپرسایەتی ڕۆشنبیری کورد لەبەر بارودۆخی کورد و کوردستان زۆر زیاترە لە بەرپرسایەتی ڕۆشنبیرانی گەلانی دیکە. گەلانی دیکە دەتوانن لە نێو چوارچێوەی دەسەڵاتدا خاوەن حیزب و گرووپ و هەژموونی خۆیان بن.
بەڵام هیچ دەزگا و دەسەڵاتێک لە پشت ڕۆشنبیری کورد نییە. تەنیا و بێ کەس و بێ پشتیوانە، هەر وەکوو پێشتر ئاماژەمان بە کرد، دەسەڵات بە خاینی دەزانی وچینی هەڵبژاردەش نایەوێ و چینی زوڵم لێکراویش لێی بە گومان و دەدەنگە (ژان پۆل سارتر)
ڕۆشنبیری کورد لە هەموو پرس و کێشەکانی کورد دەدوێنە. دەبێ بە جێری بیرکردنەوەی نەتەوەکەی بە خەم بێت. بە زانستی کورد هەوێ بدات و بە خەمی زمان و کەلتوور و بەهاکانییەوە بێت. یەکێک لە کێشە تایبەتەکانی ڕۆشنبیری کورد ناسەربەخۆیی بڕیار و ڕوانینە.
بەختیار عەلی دەڵێ: ڕۆشنبیری کورد خۆی لە چوارچێوەی حیزبێکدا دەبینێتەوە و لە باشترین حاڵەتدا دەبێتە ڕەخنەگری حیزبەکەی.
ئەگەر ڕۆشنبیری کورد خۆی لە بازنەی حیزبە کوردییەکانیش ڕزگار نەکات و نەکەوێتە پێش ئەوانەوە،سەربەخۆیی ڕۆشنبیری و فیکری نامێنێ و کاریگەری لەسەر کۆمەڵگا کەم دەبێتەوە.

ڕۆشنبیر و ناسنامە و کۆمەڵگا

کاری فیکری بە کۆمەڵگا سەرەتا لە ئەدەبی مارکسییەوە سەر هەڵدەدات. ئەم بیرەکەیە لە کۆمەڵگاکانی ئەو کاتەدا زۆر جێنەکەوت و پێشوازی باشی لێ نەکرا، لە لایەکی تریشەوە بیری نامارکسی بە جێی کاری فیکری لە ژیانی فیکری کۆمەڵگا ڕاما. ئەم بۆچوونە بە ژیانی فیکری و ڕۆشنبیری، مرۆڤی خوێندەواری کردە هاودەمی ژیانی فیکری و ڕۆشنبیری لێ دروست بوو . بەم پێناسەیە ڕۆشنبیر کەسێکە لەسەر کۆمەڵگا کاریگەری تایبەتی هەبێ و بە ناسنامەی نەتەوەش تێبکۆشێ.
مادام کە خوێندەواری بوو بە پێناسەی ڕۆشنبیری، ئاخۆ لەو کۆمەڵگایانەدا کە هەمووان خوێندەوارن، هەمووشیان ڕۆشنبیرن؟
لێرەدا پێناسەی تایبەت دەخوازێ و دەبێ کەسی ڕۆشنبیر لە خوێندەواری ئاسایی جیا بکرێتەوە. کەسێک کە بتوانێ لە سەقامگیر کردنی ژیانی فیکریدا شوێن و کاریگەری هەبێ دەبێتە ڕۆشنبیر.

شوناسی نەتەوەیی

کاتێک ئەم شوناسە دروست دەبێت کە کەسێک تێیدا هەڵگری و پەیوەندی بە

دەوڵەت یان نەتەوەکەیەوە دروست بێت و ئەم پێوەندییە بە خەڵکێکەوە گرێ بدات کە نەتەوەیەک ساز دەکات. خاڵی هاوبەشی لەگەڵ ژیانی خەڵکی دەبێتە سەرەکیترین خاڵی شوناسی نەتەوەیی. ئەرێنیترین خاڵی شوناس لە نەتەوەدا دەبێتە نیشتمان پەروەری و خۆشەویستی گەل و نیشتمان. ئەو حاڵەتەی کە مرۆڤی نەتەوەیی، لە پەنا گەلان و نەتەوەکانی دیکەدا سەربەرزی و گەورەیی و سەربەخۆیی بۆ گەلی خۆی دەخوازێ.
مامۆستا هێمن گوتەنی،ئارەزوو دەکات هەموو گەلان بە ئازادی بژین و دیلی و مافخوراوی بۆ کەس ناخوازێ. خاڵی نەرێنی نەتەوەخوازی و توند و تیژبوون لەم حاڵەتەشدا دەبێتە شۆوێنیزم کە تەنیا نەتەوەی خۆی دەبینێ و حەز بە دیلی و نەمان و بێدەرەتانی گەلانی دیکە دەکات. ڕۆشنبیری کورد کارێک دەکات کە تاکی کۆمەڵگای کوردی هەست بە بەرپرسایەتی بکات.بتوانێ ل□ بەرانبەر ئەوی تردا خۆی پێناسە بکات و شوناسی نەتەوەیی خۆی بەهێند وەربگرێ و بە بێ خۆبەکەمزانین لە نەتەوە و شوناسی خۆی بدوێ. ڕۆشنبیر لە نێو نەتەوەی کورددا و لە ساتە تایبەت و پێویستەکاندا یەکڕیزی و ی□ککگرتوویی نەتەوەیی درووست بکات. ڕۆشنبیر بە دوور لە هەر بیرێکی مێتافیزیکی و ئاسمانییەوە لە ئاخاوتن و دربڕینی بیری ڕۆشنبیری خۆیدا دەربکەوێت. واتە هیچ پاشگر و پێشگرێکی جیا لە ڕۆشنبیر ییلەگەڵدا نایەت و ئەگەر کەوتە چوارچێوەیەکی بەرتەسکی کۆمەڵایەتییەوە، لە بەشێکی زۆر ل□ خ□□□ک جیا دەبێتەوە و ڕۆشنبیریی پێ ناکرێت. کە وابوو ڕۆشنبیر دەبێ سەرتر لە هەموو ئایدیالۆژی و چوارچێوەکان بێت. ڕۆشنبیری کورد تا تیۆری خۆماڵی نەبێت، ناتوانێ کارێک بۆ ناسنامە و کێیەتی گەل بکات. جەلال حاجی زادە دەڵێت:ڕۆشنبیری کورد دەبێ بە پێی کۆمەڵگای خۆی هەوڵی داهێنان و خولقاندنی تیۆری نۆی بدات و ڕووی لە داهاتوو بێت. ڕۆشنبیری کورد دەبێ بە پێی دەقی خۆی پێناسەی لە ناسنامە ببێ. خوێندنەوە ناکوردانە و و دانانی پێناسەی نا کوردی بۆ ناسنامەی کورد، ئەو ناسنامە دڵخوازەی لێ دروست نابێت کە بتوانێ ئەم نەتەوەیە بگەیەنێتە ئاستێک کە سەرێک بێت لە نێو سەرانی دیکەدا. بۆ گەیشتن بە بەرئەنجامێک دەڵێن کە ڕۆشنبیری و گرینگی ئەم بابەتە هەمیشە بۆ کۆمەڵگا پ□و□یستە. ڕۆشنبیر خاوەن زمانی خۆیەتی و دەبێ خەڵک بە دوای خۆیدا بەرێ. هەرگیز لە ڕەخنە گرتن لە دەسەڵات غافڵ نەبێت و ئەم بابەتە بە ئەرکی بنەڕەتی خۆی بزانێ. ڕۆشنبیری لە کۆمەڵگا داخراوەکانی ڕۆژهەڵاتی ناویندا کارێکی زۆر ئەستەمە و هێندێ جار گیان لە دەست دانی پێوەیە.
ڕۆشنبیر سەر بە هیچ لایەن و ئایدیالۆژیایەک نییە و سەربەخۆ دەمێنێتەوە و هەموو کێشە بنەڕەتییەکانی کۆمەڵگا دەناسێ و بۆ

لابردن و چارەسەریان کار دەکا. بە پێی پێویستییەکانی نەتەوەی خۆی هەوڵ و تێکۆشانی دەبێت و بە پێی کۆمەڵگای خۆی هەوڵی داهێنان و خولقاندنی وتاری تێۆری نوێ دەدات.

دوکتور شەماڵ ئیسماعیل پوور – سەقز

ژێدەر

۱. کار روشنفکری، بابک احمدی، نشر مرکز، تهران، ۱۳۸٤
۲. در دفاع از روشنفکران، ژان پل سارتر، ترجمە رضا سید حسینی، نشر نیلوفر، چاپ دوم، تهران، ۱۳۸۵
۳. تغییر ذهن ها، هوارد گاردنر، ترجمه سید کمال خرازی، نشر نی تهران، چاپ دوم، ۱۳۸۸
٤. وتاری ڕۆشنبیری لە خۆیدا بۆ... لە نووسینی جەلال حاجی زادە

بەکـــورتی38: ناشـــاعیربوون... شاعیرەبیرمەنـــدمان پێویســـتە.. ئازاد حەمە

پێویستمان بەو ئەزموونە شیعرییانەیە، کە سەمەرەیی دەخەنە ناو ئەزموونی ئەدەبیمانەوە، کە بەهۆیەوە پرسیاری چیەتیی شیعر پرسیاری چییەتیی شـــاعیربوونیش دروســـتدەکات. لێـــرەوە دەگەینە ئەو تەماشاکردنەی، کە شاعیرەبیرمەندمان پێویستە، نەک شاعیری بێ بیر. چونکە شاعیرەنابیرمەند هیچی پێنییە بۆ گوتن و وشەسازییەکانیشی شتێکی ئەوتۆ بەرهەمناهێنێت.

شاعیرەهزرەڤان شاعیرە بووناوییەکانن(تراکڵ Trakl، ڕێڵکە Rilke، ســیلان Celan و ..)،کە شیعرەکانیـــان زۆرێـــک لە بیرمەنـــدانیان بەخۆیـــانەوە ســەرسام کـــردووە. شیعـــری شـــاعیرانی بوونـــاویی جۆرە خەســڵەتێکیان تێـــدایە، کە شیعـــری تـــر دەخەنەوە و ئاســۆش ل□ بەردەم شیعری دواتردا دەکەنەوە. لەناو شیعری شاعیرانی هزرەڤاندا مەرامێک بوونی هەیە، کە بووناوییە، کە پێویستی بە پەیپێبردنە. هاوکات

ئەستەمیەک لەناو شیعری شاعیرەبیریارەکاندا پەنهانە، کە پێویستە بدرکێنرێت، کە گوتنی نەگوتراوی تیا بەدیدەکرێت. .
شیعر بۆ هەیە؟ لە نەستی شیعردا چی پەنهانە؟ ناشاعیر کێیە؟ ناشاعیرەکان شاعیرە بێ هزرەکان نیین؟ ئەی شاعیرەهزرەڤانەکان کێن؟چۆن لەڕێگای شیعرەوە هزردەتە بەرهەم؟چۆن شاعیر هزرەڤانی پیادەدەکات؟ چیرۆکی مەراق گەڕانەوە لە شیعردا بەهەموو شاعیرێک دەکرێت؟ چۆن دەکرێت ڕەفتار لەتەك هزری شاعیرێکی هزرەڤاندا بکرێت، کە بە بێدەنگی، بە هێمنی و هیچگەرایانە ڕووداو و گەڕانەوەکان دەهێنێتەوە و لە ڕێگەی ئەوانەیشەوە هزرەڤانی پیادەدەکات؟ تەهزرین لەناو شیعردا واتە چی؟ ئەی چۆن شتە لەکیسچووەکان (وون و بزرەکان) بەهۆی شیعرەوە بەدەستبهێنین؟ گەر لە شیعردا شوێنێک بۆ سازدانی بیرکردنەوەی فەلسەفیی بوونینە بێت،کەواتە شیعر چیی لەسەوزدە بێت؟
ناشاعیر non poet کێیە؟ناشاعیر ئەو کەسەیە(ئەو شاعیرەیە)کە شیعری هزرەڤانی نانوسێت، یان هزرەڤانیناکات بەسەر شیعرنوسینەوە. کۆمەڵگە کە پێ بوو لە ناشاعیر، ئیدی کۆمەڵگە وردە وردە نوقمی ناجوانیناسی دەبێت. بەڵام دەربازبوونی کولتورێک لە شیعری ناشاعیرەکان ئاسان نییە.
ئەی شاعیرەهزرەڤانەکان کێن؟ ئەوانەن کە فەلسەفە (بیرکردنەوەی فەلسەفیی) دزەدەکاتە ناو شیعرەکانیان، ئەوانەی هزرەڤانئاسا شیعردەهۆننەوە. ماتریاڵی شیعریی شاعیرەهزرەڤانەکان جودایی ، بێدەنگیی، تەنهایی، مەرگ، تارمایی، دابڕان، خەمۆکی، هاوڕێیەتی و زۆرێک چەمکی هەستیاری ترن. ئەم جۆرە شاعیرانە چ جۆرە شاعیرێکن؟ ئەڵبەتە ئەوانەن، کە بەهۆی شیعرەوە دیدگای نوێ دەخەنەوە؛ جا دیدگای نوێ بێت بۆ وێنەی شیعریی یان زمان. هاوکات بینینیان بۆ جوانکاری کانگای هزرەڤانی پێکدەهێنن، وەکیتر وەک زمانەوانیش قەپکەرەوەن؛ ڕەنێ شار، گۆران، بۆدلێر ، سۆهراب سپێهری یان سیلان لەو جۆرە شاعیرانەن.
کاتێکیش مۆریس بلانشۆ لە ڕوانگەی شیعریی ڕەنێ شار دەدوێت بەمجۆرە دەتێگە: کارەکانی نموونەیەکی سەرەکین لەسەر شیعری مۆدێرن، کە بەلایەنە بنەڕەتییەکانی زمان(بێدەنگی لە زماندا)، نەبوون و پەیوەندی ڕەوشتی بە ئەویترگەرییەوە سەرقاڵە. دەبینین بلانشۆ، شار شانبەشانی مالارمێ و هۆڵدەرلین بە خاڵی وەرچەرخان لە ئەدەبی مۆدێرن و کاریگەرییە فەلسەفییەکانی دەناسێنێت.
سەرباری ئەوەی گوترا، ئەوەش دەڵێین، کە شیعرێک کە دیلی خۆی و دوچاری خورپەی هزریمان نەکات شیعر نییە. بۆیە پێویستە مەراقی ئەو شیعرانەبیین ئەو شتانەمان بۆ دەگێڕنەوە کە لێمانوونە، کە تامەزرۆیانین بیانبینینەوە. تەنیا ئەو شیعرانە دەرەقەتی

گێڕانەوەی شتە لەکیسچووەکانمان دێن، کە شاعیر□ بیریارەکان دەینووسن. چونکە شیعر یەکێکە ل□ ن□ه□نیەکانی بوونمان، شاعیربوونیش بەشێکە لە هەقایەتی بوونمان!

لەناو شیعری شاعیرە هزر□قانەکاندا گەڕان شتێکی پێشمەرجە، ئەڵبەتە گەڕانیش شڵەژان و گومان دەکات بە بنکە بۆ تێگەیشتن لە شتەکانی ناو بوون و ژیانمان. لەبەرئەوە، بەپێی بینینی ئێمە، بڕێك لەو ئەدەبانەی سەرکەوتنی نەك هەر ئەدەبی، بەڵکو هزریشیان وەدەستنەهێناوە ئەو ئەدەبانەن، یان چاترە بڵێین ئەو ئەزموونە ئەدەبیانەن، لەتەك خۆخواردنەوە و گەڕاندا دەستلەملان نەبوونە، بۆ؟چونکە ئەدەبی ڕووکەش ناتوانێت بە گوتنی سادەی بێ ناواخن و دووبارە دونیایەکی هزری ئالۆز دروستبکات. ئەمەیش وادەکات ئەو هزرەی لە پشت ئەو ئەدەبەوە بووە ئەزموونێکی نەك هەر ئەدەبی، بەڵکو هزریش نەخوڵقێنێت.

لێرە زۆر دوور نارۆین گەر بلێین ئەزموونی ئەدەبی کافکا Kafka ، مالارمێ Mallarmé، ڕیلکە ، ئارتۆ Artaud،لەو جۆرە ئەدەبەن ئەزموونیان خستووەتەوە و هزرێکیان لەپاش خۆیان وەگەڕخستەوە، هەر ئەو هزرەشە ئەمڕۆ کارە ئەدەبییەکەی وەك ئەزموون قوتکردووەتەوە و واشی لە بیرمەند و ڕوناکبیرە ڕۆژئاواییەکان کردووە هزر□قانی بەسەر ئەو جۆرە ئەدەبەوە بکەن، کەسانێکی وەك کافکا، مالارمێ، ڕیلکە، ئارتۆ و....هتد لەپاش خۆیان بەجێیانهێشتووە و ئێستاش وەك ئەزموونێك لە تێڕامانی فەلسەفی تەماشاکرێن. لێرەوە دەگەینە ئەو دەرئەنجامەی بڵێین: تەنها ئەو ئەزموونە ئەدەبیانە دەبنە شوێنی تێهزرینی بیریاران، کە لەخودی خۆیاندا هەڵگری تووخمی هزریین.

ک□ تا گوتنمان لەسەر پێویستی بۆ شاعیر□ بیرمەند ئەوەیە، کە هزرکاریی لە ئەدەبدا کارێکی سانا نییە و گشت ئەدەبی میلەتانیش وەك یەك نەیتوانیووە بەو ئەرکە هەڵستن. ئەدەب، کە بە ئاقاری هزرکارییدا بڕوات بەدڵنیاییەوە شتێک دەخاتە سەر خەرمانەی هزر، کە ئەوەیش لەوسەرەوە کردەی فەلسەفەکردن بەپیتدەکات. ئەدەبی لەم شێوەیە، واتە ئەدەبی هزریی، ئەدەبێك دەهێنێتەکایەوە، کە لە کەناری فەلسەفەدا پشودەدات. چیەتیی ئەدەبیی لەم جۆرە دەکرێت بگوترێت، چیەتیی فەلسەفە، یان هزریش، لەگەڵ خۆیدا د□رووژێنێت. ئەدەبی فەلسەفیی، پاسترناک، بۆدلێر، یان لۆتریامون بۆنموونە، ئەدەبێکە پرسیاری هزریی دروستدەکات و دەچێتە خانەی ئەدەبی نەگوتراوەوە. چیەتیی ئەدەب، هەروەک چیەتیی فەلسەفە، پرسیارە لەسەر ڕەچەڵەک و چۆنێتیی داهێنانی هزر.

مایەوە ئەوەش بگوترێت، کە ئەو جۆرە خوێنەرانەی بە مێژووی ئەدەبی نوێی ڕۆژئاوا ئاشنانیین، ئەوانەش کە بێئاگان لەوەی، کە زێدی

ئەدەبی هاوچەرخی ئەمڕۆ لە هزری فەلسەفیی ڕەنجاوە بە ئاسانی لە لوغزی هزریی و ئەدەبی بینینە ڕەخنەییەکانی ئەو گوتنانەمان حاڵینابن، کە لایسەرەوە هەمایبەکرا. بۆیە ئەو جۆرە ئەدەبەی ئێستا زۆرێک کاری تیادەکات ناکارێت پرسیاری چیەتیی شیعر بکاتە بەشێک لە خەمە ئەدەبییەکانی.

ئازاد حەمە
پرۆفیسۆر لە فەلسەفە لە زانکۆی سلێمانی

سنووری زمانەکەم سنووری جیهانی منە”.. نووسینی: لودویگ ویتگنشتاین.. وەرگێڕانی: فەرەیدوون سامان

“Tractatu Logico-Philosophicus” کتیبی (تراکتاتۆس لۆجیکۆ-فیلۆسۆفیکۆس) بەرهەمی بەرایی زمانناس ڤیتگنشتاینە، کە تێیدا هەوڵی کێشانی هێڵەکانی نێوان ئەوەی کە دەتوانرێت بە ڕوونی لە فەلسەفەدا بگوترێ و ئەوەی کە پێویستە بێدەنگ بکرێت، بکێشێت. ئەوە لەو بیرۆکەیەدا سەرهەڵدەدات کە پێکهاتەی زمان ڕەنگدانەوەی پێکهاتەی واقیعە و زۆرێک لە کێشەکانی فەلسەفە لە ئەنجامی تێنەگەیشتن لە لۆژیکی زمانەوە سەرچاوەیان گرتووە. مەبەستی سەرەکی کتێبەکە پێناسەکردنی ئەرکی فەلسەفەیە وەک شیکارییەک بۆ زمان، نەک وەک داڕشتنی باوەڕەکان یان حوکمەکان سەبارەت بە جیهاندا.
خاڵە سەرەکییەکان:

- جیهان وەک ڕاستی نەک ئۆبژە
  ویتگنشتاین جیاوازی دەکات لە نێوان “شتەکان” (سادە، دابەشنەکراو) و “ڕاستییەکان” (تێکەڵکردنی شتە بەیەکەوە گرێدراوەکان).
  ئەو جیهانەی ئەمە هەستی پێدەکەین، کۆی ڕاستییە ئەگەری و

ڕاستەقینەکانە، نەک تەنها لیستی شتەکان.
-فۆڕمی لۆژیکی واقیع
ڕستە یان گەڵاڵە لە زماندا نوێنەرایەتی “وێنەی” ڕاستییەکان دەکەن.
پەیوەندی نێوان توخمەکانی ڕستەیەک هاوشێوەی پەیوەندی نێوان توخمەکانی ڕاستییەک لە واقیعدا.
-سنووری زمان و سنووری جیهان
ئەوەی دەتوانرێت بە ڕوونی بە زمان دەربدرێت، ئەوەیە کە دەتوانرێت بیری لێبکرێتەوە.
هەرچی لەوە زیاتر بێت (بەهاکان، جوانیناسی، میتافیزیکی پاک) لە “دەرەوەی” جیهاندایە و دەبێت “بێدەنگ” بێت.
-شیکاری لۆژیکی زمان
ئەرکی فەلسەفە بریتییە لە ڕوونکردنەوەی لۆژیکی زمان، بەمەش چارەسەرکردنی ئەو کێشانەی کە لە ناڕوونی یان سەرلێشێواوی زمانەوانییەوە سەرهەڵدەدەن.
شیکاری ئەو پێکهاتە لۆژیکییە ئاشکرا دەکات کە لە ژێر فۆرمولەی زمانەوانی ڕووکەشدا شاراوەتەوە.
-گەڵاڵەی شیکاری و پێشوەختە
گەڵاڵە لۆژیکی و بیرکارییەکان وەسفی واقیع نین، بەڵکو یاساکانی ڕستەسازی خودی زمانن.
ئەوان وەک “چوارچێوە”ی زمان وان، کە بەبێ ئەوەی بکەوێتە ناو ناعەقڵانییەتەوە تێپەڕێنرێت.
-زمان و مانا و ناعەقڵانیەکان
مانا ئەگەری نوێنەرایەتیکردنی لۆژیکی واقیعە.
ئەوەی لە ڕێگەی وێنەیەکی لۆژیکییەوە ناتوانرێت بیری لێبکرێتەوە، ناتوانرێت دەربدرێت و هەر هەوڵێک بۆ دەربڕینی دەکەوێتە دەرەوەی بازنەی مانا.
بایەخی کتێبەکە:
نوێنەرایەتی بناخەی فەلسەفی قوتابخانەی شیکاری فەلسەفە دەکات لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا.
ئەو کاریگەری لەسەر فەیلەسوفە لۆژیکییە پۆزەتیڤیستەکانی بازنەی ڤیەنا هەبوو، هەرچەندە ڤیتگنشتاین خۆی هەموو دەرەنجامەکانیان هاوبەش نەبوو.
ئەو چەمکی “سنوورەکانی زمان”ی وەک پێوەرێک بۆ ئەوەی کە فەلسەفە دەتوانێت باسی چی بکات، ناساند.
پوختە:
کتێبی “Tractatus Logico-Philosophicus” هەوڵێکی ڕادیکاڵە

بە پێناسەکردنی ئەوەی کە فەلسەفە دەتوانێت چی بڵێت و دەبێت لە چیدا بێدەنگ بێت، بە بەستنەوەی لۆژیکی زمان بە پێکهاتەی جیهانەوە. ویتگنشتاین فەلسەفە وەک کۆمەڵەیەک بابەتی نوێ نابینێت، بەڵکو وەک چالاکییەکی ڕوونکردنەوە دەبینێت کە ئەو کێشانە چارەسەر دەکات، کە لە تێگەیشتنێکی هەڵە لە زمانەوە سەرهەڵدەدەن. جیهان لە ڕاستییەکان پێکهاتووە و زمان لە ڕێگەی وێنەی لۆژیکییەوە ئەو ڕاستیانە ڕەنگ دەداتەوە. هەر شتێک کە سنووری ئەم وێنانە تێپەڕێنێت، دەکەوێتە دەرەوەی بازنەی لێدوانی ئەگەری.

نووسینی: لودویگ ویتگنشتاین
وەرگێڕانی: فەرەیدوون سامان

کتێب\ بزاڤی ڕۆژنامەگەری بزووتنەوەی کۆمۆنیزمی نوێ لە عێراق ١٩٧٥-٢٠٢٥.. ن: عەبدوڵڵا سلێمان (مەشخەڵ)

بۆ خوێندنەوەی ئەم کتێبە کلیکی ئێرە بکەن..

Mashkhak_RozhnamagariDownload

چیرۆک بۆ منداڵان..

گەردەلوول و داربەڕوو..
نووسینی: ڕێزا شوان

ڕۆژێک گەردەلوولێکی تاریک و ڕەش، لە بیابانەوە بەرەو کوردستان هەڵیکرد. زیانێکی زۆری بەو شوێنانە گەیاند کە لەسەر ڕێگای بوون. ڕەشەبایەکە ملی بە کەمەڵەک داربەڕووەوە نا. رووی دەمی لە پیرە داربەڕوویەک کرد و قیژاندی: ئەوە بۆ ڕێتان پێگرتووم؟
پیرە داربەڕووەکە: ئێرە شوێن و خاکی ئێمەیە، تۆی نامۆ ملت پێوەناوین و شەڕمان پێدەفرۆشیت.
گەردەلوولەکە، لە دوای ماندووبوونێکی زۆرەوە، بەسەر پیرە داربەڕووەکەدا هاواری کرد: تا زووە ریگاکەم بۆ چۆڵ بکەن، ئەگەر نا لە ڕەگەوە هەڵتان دەتەکێنم.
پیرە داربەڕووەکە بە دەنگێکی دلێرەوە: ئێرە نیشتمانی هەزاران ساڵەی ئێمەیە. هەرگیز جێی ناهێڵین. لە هەڕەشەی تۆی بەدکار و ستەمکاریش ناترسین.
گەردەلوولی لە تۆ گەورەتر و بەهێزتر و پیستر ملییان پێوەناین، بەڵام نەیانتوانی هەڵمان کەنن.
گەردەلوولەکە زۆر تووڕە بوو، بە هەموو گوڕ و توانایەوە، دڵڕەقانە دەستیکرد بە راوەشاندنی داربەڕووەکان.
بەڕووەکانیانی وەراند، گەڵای بە دارەکانەوە نەهێشت، لقوپۆپی زۆریانی شکاندەوە و رایماڵین. بەڵام هەرچەندی کرد، نەیتوانی قەدی داربەڕووەکان بە ئاستەمیش بجووڵێنێت. زۆر بە بەزەییانە، هێلانەی بە سەدان باڵندەی رووخاند. باڵندەکان لانەواز و سەرگەردان بوون.
گەردەلوولەکە لە بەردەم خۆڕاگریی داربەڕووەکاندا، بەزی و بەسەر شۆڕی ئەو
ناوەی چۆڵکرد. داربەڕووەکانیش سەربەرزانە، لە جێگای خۆیاندا مانەوە.
بەهاتنی وەرزی بەهار، داربەڕووەکان لقی تازەی ناسک و گەڵایان کرد. بەڕووە وەریوەکانیش، لە شوێنەکانی خۆیاندا شینبوون و بوون بە نەمامی ناسک و جوان.
بە جارێ ئەو ناوە بوو بە بەڕووستان. باڵندەکانیش گەڕانەوە. لەسەر لقەکانی داربەڕووەکاندا، هێلانەی جوانتریان دروستکرد. ژیانێکی نوێیان دەستپێکرد.

بەیاننامەی (ڕێکخراوی بەدیلی کۆمۆنیستی لە عێڕاق) لەسەر ڕووداوەکانی لاجان و شارۆچکەکانی دەوروبەری

دوای ئەوەی هاوڵاتیانی گوندی (لاجان) سەر بە پارێزگای هەولێر، وەڵامی داواکارییەکانیان وەرنەگرتەوە لە بەرپرسان سەبارەت بە دابین کردنی خزمەتگوزاری و سوتەمەنی و دامەزراندنی گەنجانی بێکار لە پاڵاوگەی نەوتی (لاناز) لە سنوری گوندەکەیان، ڕۆژی شەممە (٢٩-١١-٢٠٢٥) چوونە بەردەم پاڵاوگەکە وەک ناڕەزایەتی دەربڕین و ڕێگای سەرەکی (هەولێر-گوێر)یان داخست بەڕووی تانکەرەکانی کۆمپانیای (لاناز)دا، کە خاوەندارییەتەکەی دەگەڕێتەوە بۆ گەورە بەرپرسانی (پارتی دیموکراتی کوردستان).

پاسەوانانی پاڵاوگە و هێزەکانی ئاسایش بە چەک وەڵامی خۆپێشاندەرانیانداوەتەوە و لە ئەنجامدا کەسێک گیانی لەدەستدا و زیاتر لە (١٠) کەسیش برینداربووە. هاوکات هێزێکی زۆر لە ئاسایش و یەکە چەکدارەکان لە میلیشیاکانی (پارتی)، بە هەمەر و دۆشکا و چەکی قورسەوە گوندەکەیان گەمارۆ داوە و چەندین کەسیان دەستگیر کردووە، و خانەوادەکانیان لە ماڵەکانیان وەدەرناوە و گوندەکەیان بەزۆر پێ چۆڵکردوون.

وەک کاردانەوە، دژ بەم ملهوڕی و زۆردارییە، دوێنێ دوو شەممە (١-١٢-٢٠٢٥) لە چەند شوێنێکی جیاجیا گردبوونەوەی ناڕەزایەتی ڕوویداوە لەوانە لە شارۆچکەی (کۆڕێک)ی سەر بە قەزای (بەردەڕەش) لە پارێزگای دهۆک، و لە گەڕەکی شاری هەولێر، و هەروەها خۆپێشاندانیش لە شارۆچکەی (خەبات) ئەنجامدراوە کە ڕێگەی نێوان (هەولێر-موسڵ)یان داخستووە.

ڕاگەیاندنی وەزارەتی ناوخۆی هەرێمی کوردستان لە (٢٩-١١-٢٠٢٥)، باس لە هەوڵی نانەوەی ئاژاوە دەکات لە لایەن دەستێکی دەرەکی و بە فیتی هەندێک کەس و لایەنی ناوخۆیی، کە میدیاکانی سەر بە (پارتی) ئەو لایەنە ناوخۆییە بە (یەکێتی نیشتمانی کوردستان) ناوزەد دەکەن و تۆمەتباری دەکەن کە بە هاوکاری (حەشدی شەعبی) دەیانەوێت پێگەی

هەرێمی کوردستان لاواز بکەن. هەر لەو ڕاستایەشدا بەرپرسی کۆمیتەی (یەکێتی) لە شارۆچکەی (خەبات) لە لایەن هێزەکانی (پارتی)ـیەوە دەستگیرکراوە، و توندوتیژیش بەرامبەر کەناڵەکانی ڕاگەیاندن و ڕۆژنامەنووسان ئەنجام دراوە.

ئەم ناوچەیە بە شارۆچکە و گوندەکانیەوە، بەشێکە لە ڕێڕەوی بازرگانی نێوان هەرێم و تورکیا و گواستنەوەی وزە، وە کێڵگەی نەوتی (خورمەڵە) و کۆمپانیای (لاناز) و چەندین پرۆژەی گەورەتر دەگرێتەخۆی، بەیە ناوچەیەکی هەستیارە بە بەرپرسانی (پارتی) لە بنەماڵەی بارزانی و ئەم کۆمپانیانەیان.

هەر لەو ناوچە گرینگ و دەوڵەمەندە بە سامانە سروشتییەکان خەڵکی کرێکار و زەحمەتکێشی ناوچەکە بەدەست نەبوونی سوتەمەنی و خزمەتگوزارییەکان و بێکارییەکی لە ڕادەبەدەرەوە دەناڵێنن، و هەورەها دووکەڵ و پیسیی و پاشەڕۆی کۆمپانیاکانیش کێشەی ژینگەیی بۆ سروشتی ناوچەکە و کێشەی تەندروستی بۆ هاوڵاتیان دروست کردووە بەجۆرێک توشبووانی شێرپەنجە و نەخۆشییەکانی کۆئەندامی هەناسە و چاو لەو ناوچەیە لە ڕادەیەکی بەرزدایە.

لە بەرامبەر بارگرانییەکانی ئەم بارودۆخە و بۆ بەرگری لە مافەکانیان جەماوەری زەحمەتکێش هاتوونەتە مەیدانی ناڕەزایەتی دەربڕین و بەم شێوەیە لە وەحشیگەریش ڕەفتاریان لەگەڵدا دەکرێت.

ئەم لەشکرکێشییەی (پارتی) لە زێنی دەسەڵاتدارێتییەکەیدا، هاوشێوەی لەشکرکێشییەکانی (یەکێتی)یە لە چەند مانگی ڕابردوودا لە زێنی دەسەڵاتدارێتی خۆیدا، وە تەواوکاری تەنگپێهەڵچنینی هەردوو ئەم حزبەیە بە ئازادییەکان و ڕاودوونان و گرتنی هەڵسوڕاوانی ناڕەزایەتییەکان و سەرکوتی خۆپێشاندانەکان، ئەمە نمایشی هەمان سیاسەتی سەرکوتگەرانەیانە کە هەرچی زیاتر نەفرەت و بێزاری جەماوەری بەرامبەریان پەرەپێداوە، و ئەم داپڵۆسین و توندوتیژیی و کوشتارەشیان لەسەر ئاستی کۆمەڵگە بۆ چاوترساندنی جەماوەری زەحمەتکێش و دواخستنی تەقینەوەیانە بەڕووی خۆیان و حکومەتەکەیاندا.

ئەم ناڕەزایەتییانەی (لاجان) و دەوروبەری ڕوداوێکی دابڕاو و لەناکاو نییە، بەڵکو دەربڕینێکی واقعییە لە کەڵەکەبوونی ناڕەزایەتی چەندین ساڵەی ئەو جەماوەرە زەحمەتکێشە دژی ستەمێکی ئابوری و سەرکوتێکی سیاسی و پەراوێزخستنێکی کۆمەڵایەتی کە ئەم دەسەڵاتە بورژوا ناسیونالیست و ئۆلیگارشییە مالییەی فەرمانڕەوا لە هەردوو حزب دایسەپاندووە بەسەریاندا. بەرپەرچدانەوەی خوێناوی ملیشیاکان و ملهوڕی بەرامبەر گەنجانی ناڕازیش هەڵە و کاری تاکە کەسی نییە، ئەمە سروشتی چینی دەسەڵاتدار و سیاسەتەکی داڕێژراوە

لە پێناو پاراستنی بەرژەوەندییە چینایەتییە سیاسی و ئابوورییەکانیان.
حکومەتی هەرێم کە ئامرازی دەستی هەردوو حزبی دەسەڵاتدارە بۆ پیادەکردنی ڕێبازی نیولیبرالیزمی ئابووری لە ڕادەستکردنی سەروەت و سامانی گشتی کۆمەڵگە بە شێوەیەکی یاسایی بە کەرتی تایبەت و ئاسانکاری بۆیان، و داخستنی دەرگای دامەزراندن لە کەرتی گشتی، دەستی ناوەتە بینەقاقای ژیانی کرێکاران و زەحمەتکێشان و گەنجانی کچ و کوڕی بێکاری هەرێمەکە و لەو نەوەشدا هەرچی کۆمپانیا هەیە سەرمایەدارەکانیان بە قازانجی ملیۆنی و ملیاردی کەڵەکە دەکەن و خەڵکیشی ناچار کردووە یا بە کۆچ و ڕەوی بەکۆمەڵ بە دەرەوەی وڵات یان بە دەستفرۆشی و سەعاتکاری دووروودرێژ بە کرێیەکی ڕۆژانە کە بە زەحمەت ژەمە خۆراکی ڕۆژێک دابین دەکات بۆ کرێکار.
بەم پێیە (پارتی) و (یەکێتی) لە ڕێگەی حکومەتی هەرێم و میلیشیاکانیانەوە، لە لایەک بوونەتە ئۆڕگانی پاراستنی کۆمپانیا و کۆشک و تەلار و سەرمایەی سەرمایەدارەکان و لە لایەکی تریشەوە بوونەتە ئامرازی خوێناوی سەرکوتکردنی ناڕەزایەتییەکانی جەماوەرێکی زەحمەتکێش کە بێکاری و هەژاری و پەراوێزخراویان بەسەردا سەپاندوون.
ئەم کێشمەکێشمە جەنگێکی چینایەتی خوێناوی ڕوون و ئاشکرایە لەم هەرێمەدا و ناسیونالیزمی کورد بەگشتی و بە تایبەت دەسەڵاتدارەکەی بە سەد و یەک شێوە خەریکن خۆڵ بکەنە چاوی جەماوەر و پەردەپۆشی ئەم جەنگە چینایەتییە بکەن لەسەر ئاستی هەرێم و عێراق و ناوچەکە.
ئەمەی کە لە (لاجان) ڕوویدا، ئەو وێنەیەی تێکشکاند لەو کەشوهەوا سیاسییەی کە بەڕووکەش وەک ماستی مەیوو وابوو لە دەڤەری ژێر دەسەڵاتی ئیستیبدادی (پارتی)دا و دەریخست لەگەڵ هەموو سەرکوتییەکی فکری و سیاسی جەماوەر، بەڵام ناتوانن تاسەر ئەم باروودۆخە ئاوا ڕابگرن. ئەم ناڕەزایەتییە جەماوەرییانە سەرەتای شکڵگیری هۆشیارییەکی سیاسییە بە بەرژەوەندەکانی تایبەت بە خۆیان و هاتنەمەیدانیانە.
ئەم ناڕەزایەتییانە سەرباری هەموو دەستوەردانێک بە ناوی عەشیرەت و کێشمەکێشی نێوان دوو حزبی دەسەڵات و سەرکوتگەری لەژێر ناوی دەستی دەرەکی و ئاژاوەگێڕیدا، بەڵام ناوەڕۆکی چینایەتی ئەم ناڕەزایەتییانە ڕوون و ئاشکرا دیارە و پەیوەستە پەرەی پێبدرێت و بەرزبکرێتەوە بۆ ئاستی بزووتنەوەیەکی یەکگرتووی سەراسەری و ڕێکخراو بەڕووی هەژاری و بێکاری و ستەمگەری و دکتاتۆرییەتی هەردوو حزبی فەرمانڕەوادا.

(ڕێکخراوی بەدیلی کۆمۆنیستی) لە کاتێکدا کە سەرکۆنەی ئەم توندوتیژی و خوێنڕێژییە دەکات، لایەنگری خۆشی ڕادەگەیەنێت بە داواکاری و خواستە ڕەواکانی جەماوەری ناڕازی ئەو ناوچەیە. هەروەها هاوسۆزی خۆی ڕادەگەیەنێت بە خانەوادەی قوربانیان و جەماوەری زوڵملێکراوی ناوچەکە، وە خوازیاری دەستبەجێی بەربوونی گیراوەکان و لێپرسینەوەیە لە کەسانێک کە بەرپرسن لە توندوتیژیی نواندن بەرامبەریان.

٢٠٢٥-١٢-٢

https://www.albadeel-alsheoi.org/ar/?p=8489